

EĞİTİMCİ ZİYA GÖKALP

Doç.Dr. Cevat ALKAN*

HAYATI

Ziya Gökalp 1876 yılının Mart ayında Diyarbekir'de doğmuştur.¹ Doğmunda kendisine Mehmet Ziya adı verilmiştir. Babası Mehmet Tevfik Efendi, annesi Zeliha hanımdır. Ailesinin kamu hizmetinde seçkin bir yeri vardır. 1882 yılında Memedin mescidindeki Elifbâ ve Amme cüzüne başlamış, 1883 de mahalle mektebinde Kuran-ı Kerim okumuş ve yazıyı öğrenmiştir. Küçük yaşlarda sürekli olarak kitap okumaya başlamıştır.

1886 yılında Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye'nin birinci sınıfına yazılmış ve 1890 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Amcası Hacı Hasip Efendiden doğu felsefesi, arapça ve farsça dersleri almış ayrıca, bir yıl kadar özel öğrenim görmüştür. 1891 yılında Diyarbekir İdadi-Mülki'nin ikinci sınıfına girmiş ve 1894 ve tasdiknamesini alarak okuldan ayrılmıştır. İlk ve Orta öğrenimini Diyarbekir'de yapan Gökalp edebiyat, tarih ve matematiğe aşırı bir ilgi duymaktadır. Gençlik yıllarında içinde bulunduğu güçlükler ve kendisini yetiştirme hususundaki engeller nedeniyle karamsarlığa kapılmış ve intihar girişiminde bulunmuştur.

Gökalp liseden sonra 1885 yılında siyasi ve kültürel yaşam merkezi olan İstanbul'a gitmiştir. Mali olanaksızlıklar nedeniyle başka seçeneği olmadığından yarışma sınavlarını kazandığı baytar mektebinde (Veteriner Fakültesi) yüksek öğrenime başlar. Devrimci etkinliklerde bulunması nedeniyle bir süre sonra fakülteden uzaklaştırılır. Tutuklanarak bir yıllık bir mahkumiyetle cezalandırılır, 1899-1900. Mahkumiyetinden sonra Diyarbekir'e sürgün gönderilir.

* Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Doğum tarihi konusunda değişik kaynaklarda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Doğum yılı olarak genellikle 1875 ve 1876 arasında, gün olarak da 23 ve 24 Mart arasında farklı değerlendirmeler vardır.

Amcası Hacı Hasip efendinin ölümünden sonra ve onun vasiyeti doğrultusunda kızı Vecihe hanımla evlenir ve dört çocuk babası olur. Bu sıra özellikle fransızca, felsefe, psikoloji ve sosyoloji olmak üzere, arapça, farsça, metafizik, pedagoji, biyoloji ve tıpla ilgili yüzlerce eseri incelemiştir ve batıyı sistematik olarak etüd etmiştir. Ayrıca bu çalışmaları yanında siyasi sürgünlerle görüşmekte, hürriyetçi, meşrutiyetçi derneklerle, ilgilenmekte keyfi sömürü ve baskı altındaki Diyarbekir köylülerinin haklarının savunması için halkla birlikte mücadele etmekte, Mahalli basında ("Peyman" gazetesi) yazıları çıkmaktadır.

Gökalp, Diyarbekir'de bulunduğu bu günlerde "Diyarbekir Meclis-i İdâre-i Vilayet Başkatiibi Refiki ve Mülkiye Müstantıklığı"; "Ticaret Odası Başkatipliği"; "Estel ve Şemhane (mum imalathanesi) muharrirliği"; "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Diyarbekir Şubesi Mesul Murahhaslığı"; "Diyarbekir Vilayet Gazetesi Muharrirliği"; "İttihat ve Terakki Cemiyeti, Van, Diyarbekir ve Bitlis Vilayetleri Müfettişliği"; "Fransızca ve Kitabet muallimlikleri" gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Askeri Rüştiyede Fransızca öğretmenliği sınavını kazandığı halde sakıncalı kişi sayıldığından öğretmenliğe kabul edilmemiştir. Öte yandan, Darulfunun Edebiyat Şubesi İlm-i Ruh ve Ulum-i Diniyye-i Aliye" muallimliği vekaletine muakkatan tayin edilmiş, fakat bu görevi de kendisi kabul etmemiştir. Bu sıralarda Diyarbekir Valisi Hasan Fehmi (Paşa) kendisine olan takdir ve hayranlığını ifade etmek için ona "Ziyaeddin adıyla hitap etmektedir. Diyarbekir Vilayet Maarif Müfettişliğine tayin edilir fakat bir müddet sonra (5 ay) bu görevden ayrılır. Yine bu günlerde (1909) İttihat ve Terakki Fırkası Viran şehir kongresinde müfettiş olarak bulunmuş ve "Viran şehir havalisinin temin-i umram" hakkında hazırladığı "14" maddelik layiha merkezce beğenilmiş; kabine üyeleri ve mebuslara duyurulmuş ve kendisine bir teşekkürname yazılmıştır.

1908 Temmuz'unda Meclisi Mebusan'ın yeniden açılması üzerine çalışmalar daha serbest bir ortamda başlamıştır. Gökalp Diyarbekir'de İttihat ve Terakkinin seçkin bir lideri olarak görülmektedir. 1909 da partisinin Selanikte'ki kongresine Diyarbekir temsilcisi olarak davet edilir ve merkez konseyi üyesi olarak seçilir. Selanik'in batıya dönük kozmopolit ortamında aradığı ve özlediği bilim çevresini bulmuştur. Selanik'e yerleşir. Avrupa felsefe ve sosyolojisine yakın ilgi duymaktadır. Bu sıralar, Demolin, LePly'e ilaveten; A. Fouiller (Faye), Fouillet, Tarde (Tard), Durkheim, Gustov Le Bon ve Berg-

son'u inceler. Çağdaş çevrelerde muntazam konferanslar vermektedir. Sultani de felsefe ve sosyoloji öğretmeni olarak ders verir. Sosyal ve kültürel sorunlarla sistemli biçimde ilgilenmektedir, Selanik'te Fransızca, felsefe ve sosyoloji kitaplarından oluşan bir kitaplık kurar, Fikir hareketlerine öncülük etmektedir; bilimsel dergi çıkarmakta, Türk Yurdu'nda yazılar yazmaktadır. Ergani Madeni Sancağından mebus seçilir (1912). Tüm bu çabaları sonucu Gökalp artık ulusal düzeyde ün kazanmıştır.

1912 yılında Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Partinin genel merkezi Selanik'ten İstanbul'a nakledilir. Gökalp'ta ailesiyle birlikte İstanbula yerleşir. Burada Türk ulusculuğunun entellektüel merkezi olan "Türk Kalbi" klübünün etkin bir üyesi ve ayrıca parti üyesi olarak yasal, sosyal ve kültürel sorunlarla yakından ilgilenmektedir.

Bu günlerde yaptığı çalışmalar arasında: Türk loncalarının tarihi, derviş tekkelerinin gelişimi ve azınlıkların sorunları konularında incelemeler; ulusal eğitim hakkında rapor hazırlama; kitaplıkları düzenleme çalışmaları; telif ve tercüme işleriyle ilgili komisyon oluşturulması; "İlmi istilahlar encümeni" oluşturulması ile ilgili çalışmaları; "İçtimaiyat Darülmese-isi"ni kurması; İstanbul Üniversitesinde ve medreselerdeki çalışmaları; 1917 sonbaharında medreselerin kapatılması ve halifelğin kaldırılmasını öneren kapsamlı bir muhtırayı parti kongresine sunması; medeni hukuk konusunda ve vakıf sisteminde köklü yenileştirme önerileri gibi çalışmalar diğerleri arasında kayda değer etkinliklerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında önerilerin büyük bir kısmı parti tarafından benimsenmiş ve hükümet tarafından uygulanmıştır.

Gökalp bu yıllarda kendisine yapılan "Maarif Nazarlığı" teklifini redetmiştir (1913). Ancak bir Üniversite öğretim üyesi olarak genç kuşakları etkilemiştir. Üniversite Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne Sosyoloji dersleri koydurtmuştur. Medresedeki sosyoloji öğretmenliğinden sonra 1915 de İstanbul Üniversitesinde sosyoloji profesörü olarak görev yapmıştır. Üniversiteye yetenekli genç doçentler kazandırmış, lise ve üniversite öğrencilerine burs verdirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Türk fikir yaşamının önder kişilerinden biri olmuştur. Bu arada "Türk Yurdu" dergisinde çalışmış, "Yeni Mecmua"yı yayınlamış; "Yeni Hayat" şiir kitabı ile "Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak" adlı eserini yayınlamıştır.

Gökalp üniversitedeki görevine devam ederken 1919, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşında yenilgiye uğraması üze-

rine İttikat ve Terakki'nin diğer ileri gelen üyeleri ile birlikte Malta'ya sürülmüştür. Sürgünde ailesiyle muntazaman mektuplaşmış, konferanslarına devam etmiştir. Bir anlamda sürgünde bir hocalı bir üniversite gibi etkinlik göstermiştir.

Atatürk'ün önderliğinde kazanılan Kurtuluş Savaşı'nı izleyen günlerde sürgünden İstanbul'a dönmüş (1921). Bir ay kadar sonra da Samsun'a ve oradan da Ankara'ya geçmiştir. İstanbul'a dönüşünde Üniversiteye alınmıştır. Ankara'da "Maarif Vekaleti ve İlim Encümeni" üyeliği ve "Âli Dersler" hocalığı yapıyor. Dergi çıkarma girişimi maddi olanaksızlık nedeniyle gerçekleşmiyor.

Geçim güçlükleri nedeniyle önce Ankara'dan Kayseri'ye oradan da Diyarbakir'e memleketine dönmüştür (1921). Diyarbakirdeki bu dönemde de milli bilinci uyandırma ve geliştirme çabalarını sürdürmüştür. Sınıflarda, salonlarda dersler ve konferanslar ve İlkokullarda yetişkinlere gece dersleri vermiştir.

"Gençlik Derneğini" kurmuş; Muallim Mektebinde felsefe psikoloji ve edebiyat dersleri okutmuş ve "Küçük Mecmuayı" yayınlamıştır. Bu arada "Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler" adlı eseri hazırlamıştır (1922).

1922 yılı sonunda Telif ve Tercüme Bürosu Başkanlığına atanmış ve Ankara'ya gelmiştir. Bu görevde bulunduğu sıralarda daha sonraki Talim ve Terbiye Dairesi'ni geliştirmiştir. "Heyeti İlmiye"yi sık sık toplamış; yapılan çalışmalar sonunda "Sultanî" adı "Lise"ye çevrilmiş liselere felsefe, sosyoloji ve Türk Medeniyeti Tarihi gibi dersler konmuş, programlar yeniden hazırlanmıştır. Dünya klasiklerinin çevrilmesi girişiminde bulunulmuştur.

Gökalp 1923 de İkinci devre Millet Meselesinde Diyarbakir mebusudur; ve yeni hükümetin yanında yer almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk tarafından oluşturulan programının temel esaslarının analizini ve açıklamasını yapmıştır. Bu konuda "Doğru Yol, Hakimiyeti Milliye ve Umdelerin Tasnifi, Thalil ve Tefsiri" adlı bir büroşür yayımlanmıştır.

O sıralar, Atatürk'ün Ankara İstasyonunda Kalemi mahsus binasında yaptığı ve "Vagon Toplantıları" olarak adlandırılan ve Türkiye'nin Resmi doktrini ve İnkılaplarının tartışıldığı toplantılarda (1923) Ziya Gökalp Cumhuriyet ve Demokrasiyi savunmakta; Marx'ın tarihi materyalizm ve tarihi determinizm konusunun analiz ve eleştirisini yapmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Anaya-

sayı hazırlayan komisyonda ve diğer çeşitli komisyonlarda çalışmaktadır. Eğitim ve öğretimin geliştirilmesi ve öğretim birliği, köy okullarının açılıp geliştirilmesi onun üzerinde önemle durduğu konulardır. Etnografya müzesinin kurulması teklifini benimsemiş ve karara bağlanmıştır. Mahkemelerin birliği, aile hukukunun düzenlenmesi konularıyla uğraşmıştır.

Kısaca Gökalp, Türkiye için ekonomik çöküntü, moral ve fikir yönünden kargaşa, ve ülkenin köklü bir yeniden düzenlenme gereksinimi duyduğu yıllar olarak simgelenebilecek bir yaşam döneminde yeni Cumhuriyetin düşünsel esaslarını bilimsel olarak belirlemeye çalışmış ve Atatürk'ün sevgi, saygı ve güvenini kazanmıştır. Zamanın başyazarlarından birinin "Gökalp Küçük Mecmua'daki fikirleriyle bizi ve fikir hayatımızı Diyarbakir'den idare ediyor" sözü ile Atatürk'ün İtalyan diplomatlarından Comte Sforza'ya söylediği: Bedenimin babası Ali Rıza, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin "Ziya Gökalp'tir" sözü bu konuda Gökalp'in Türk ulusu'nun yeniden doğuşu ve Türkiye Cumhuriyetinin yeniden kuruluşundaki katkısını açıkça ifade etmektedir.

İdealist ve gözü pek Gökalp'in yaşamı; sıkıyönetimlerde idam tehditleri altında yargılanmalar, sürgün, yoksulluk ve intihara teşebbüse kadar uzanan güçlüklerle dolu ama o derece onurlu ve mücadele dolu bir öykünün simgesi olarak ölümsüzlük yolunda 25 Ekim 1924 de noktalanmaktadır. Yaşamında; kişiliği, yakın çevresi, eğitimi ve içinde bulunduğu ortam; mistisizm, teoloji ve doğa bilimlerinin birbirleriyle mücadelelerine yol açmıştır. Sonraları bunlar onun entelektüelleşmiş yazım terminolojisinde "Kültür" "İslam" ve "Çağdaş Uygarlık" olarak belirginleşmiştir. Böyle bir ortamda büyüyüp gelişen Gökalp Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetini kurarken gerçekleştirdiği ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yeniliklerin en etkili aydın önderlerinden biridir.

EĞİTİM GÖRÜŞÜ

Ziya Gökalp'in eğitim görüşünü ve eğitimci kişiliğini anlayabilmek için yaşadığı ortamın özelliklerini ayrıntılarıyla bilmenin yanında onun bilim adamı kişiliği ile sosyolojik kavramlarının da iyi anlaşılması gerekir objektif bir değerlendirme için onun eğitimle ilgili görüşlerinin bu üç boyutlu referans çevresinde ele alınması gerekir.

Bilim Adamı Özelliği: Gökalp'e göre tüm bilimsel araştırmalar objektif olmalıdır. Bununla beraber, kendisi sosyal sorunları inceleme-

de her zaman tüme varım yöntemi uygulamamıştır. Fikirlerini halk önderlerinin izlemesi için bir “Doğma” formunda vermeyi tercih etmektedir. Genellikle önce bir kuram-geliştirip sonra bunu desteklemek üzere kanıtlarını ya da izahını aradığı izlenimini vermektedir (tümden gelim). İlgilendiği konuların çoğu güncel sorunlarla o kadar iç içedir ki kendisi için “bilim adamı”, “politikacı” ve “gazeteci” işlevlerini birbirinden ayırmak olanaksızdır. Ayrıca araştırmalarında kuram ve uygulama boyutlarının her ikisi ile de ilgilenmektedir. Tüm eksikliklerine karşın batı anlamında bilimsel araştırmaları Türk aydınları üzerinde olumlu etkiler yapmıştır.

Gökalp’in bilim adamı olarak özelliği eğitim ve öğretime önem vermesidir. Bu bağlamda yakınları onu, temel amacı kitleleri eğitmek, kuramda ve uygulamada ulusal yenilenme için uğraş vermek olan ondokuzuncu yüzyıl filozoflarına benzetirler. Gerçekten de o, şiir ve masallarıyla, bilinçli bir ulus halinde birbirleriyle bütünleşmek isteyen kitlelere, ulus sevgisi ve milliyetçilik idealini aşılama isteyen bir eğitimci düşünürdür. Kişiliğini kanıtlayan yapıtlarıyla eğitimin sosyal ve kültürel temelleri üzerinde fikir ve görüşler ortaya koyan eğitimci düşünür.

Gökalp aynı zamanda bir üniversite profesörü, gazeteci, parlamenter ve gençliğin ve halkın sevgi ve güvenini kazanmış bir düşünürdür. Yazar olarak yapıtları çağdaş Türk ulusçuluğunun başta gelen iç sorunlarını-sarsılan ulusal saygınlık ve güvenin yeniden kazanılmasını-etkin ve açık biçimde yansıtmaktadır. Kendisi gerçek anlamda bir filozof olmamakla beraber, sosyal düşüncesinin temelinde bir felsefe vardır. Ona göre Türk aydınlarının esas görevi ülkelerinin hayati önemi olan iç ve dış sorunlarının çözümü için yollar ve yöntemler bulmak olmalıdır. Bu nedenle kendisinin başta gelen uğraşısı sosyal ve siyasal sorunlardır. İlgilendiği temel felsefi konu, oluşturmak istediği yeni sosyal düzeni yönlendirecek, yeni değerler yaratacak, halkın durumunu yüceltecek yeni bir kuram bulma konusuydu. Bunun için onsekizinci yüzyıl düşünürlerinden kaynaklanan “Tanzimat Rasyonalizmi”nden ondokuzuncu yüzyılın romantik düşünce tarzına geçmiştir. Toplumsal devrim için yeni değerler araştırmalarında Renauvier, Boutroux ve Fouillée ile Durkheim’den etkilenmiştir. Bununla beraber kendisi daima bireyi değil toplumu önde gelen bir etken olarak gördüğünden, batının “bağımsız kişilik” kavramını hiç bir zaman tamamen benimsememiştir. Bu sorunun “teklik ilkesini ve

herkes için aynılık kararcılığı” redetmekle çözümleneceğine inanmaktadır.

Sosyolojik Kavramlar, Pozitivist Gökalp'e göre idealler duygusal yönden yoğunlaşmış kolektif fikirler olarak tanımlanabilir. Toplumun tüm üyelerini bireylerin iradesinden bağımsız olarak birleştiren yegane değişmeyen güç toplumun duygu, düşünce ve eyleminde belirlenen toplumsal bilinçliliklerdir. Bu bir “halk duygusu”, (Örf) dur. Gökalp'in görüşü, toplum yapısının nitelik değiştirilmesiyle “örf”ün değişeceği yönündedir. Bu nedenle kristalize örf demek olan “yasa” da buna koşut olarak değişmelidir.

İdealler, toplumun kendisi hakkındaki bilgisi, kolektif bir takdir ve istek durumundan kaynaklanır. Bu takdir ve istek ateşinde çözümlenen eriyen bireyin benliği sosyal kişiliğe dönüşür. Birey, kültürü kendi özünü doğrudan bütünleştirebildiği ölçüde orijinal kişiliğe sahiptir. Gökalp'e göre “toplum kutsaldır. Bireycilik, ideallerde azalmaya şüphecilik, moral istikrarsızlığa ve hayal kırıklığı ile çöküntüye yol açar.

Ziya Gökalp'e göre, ulus insanlığın gelişiminde en yüksek aşamadır. Kendisi; ilkel, etnik, dini ve kültürel olmak üzere dört toplumsal aşamaya inanmaktadır. Bir toplumun değer yapısının temeli ulusal ideallerdir. Onun ulus kavramının temelini kültür oluşturmaktadır. Çağdaş toplumun nihayi gerçeği ulustur. Kültür ve uygarlık kavramları onun düşüncesinde önemli bir yer işgal etmektedir. O, kültür ve uygarlığın birbirlerini tamamladıklarına ve birlikte çağdaş ulusların yaşamlarını belirlediklerine inanmaktadır. Ona göre, uygarlık evrensel, kültür ise ulusal bir kavramdır. Bu anlayışta tüm duygular, yargılar ve idealler *kültürün öğeleri*; rasyonel ve bilimsel bilgiler, yöntemler ve teknoloji ise *uygarlık öğeleri* dir.

Gökalp kültür ve ideallerin kaynağını halkta bulmaktadır. Bununla beraber halk sadece ulusun oluşacağı ham gereçtir. Halkın bilinçaltı duygu ve ideallerine ışık tutmak ulusal bir kültür sentezi oluşturmak eğitilmiş aydınların görevidir. Bu nedenle Gökalp eğitilmiş aydınlara önemli bir sorumluluk vermektedir. Gökalp, kurtuluş arayışında batı uygarlığının Türkiye'ye yayılmasının tarihi bir zorunluluk olduğu sonucuna varmıştır. Batı uygarlığı kurucularının Türkler olduğunu, bunun Akdeniz uygarlığının bir devamı olduğunu savunmaktadır. Gökalp'in din kavramı; İslam'ın, tüm yasal ve sosyal kurallardan ayrı olarak tamamen ahlaki bir din olduğu şeklindedir. Bu

savı için Gökalp, yeni bir “İslami kurallar yasası kuramı” geliştirmiştir. Bu kurama dayalı olarak da :din ve devlet ayarımı ile din ve doğru uygarlığını birbirinden ayrı düşünmeyi amaçlayan dini reformlar önermektedir.

Eğitim Kavramları. Gökalp’e göre, toplumda mevcut entellektüel karışıklık ve değerler sürtüşmesinin kaynağı eğitimidir. Kendisinin misyonu da vatandaşlarını batı uygarlığından esinlenmiş fakat kendine özgü bir kültüre dayalı ulusçuluk anlayışı doğrultusunda eğitmektir. Ona göre, ulusal kültür sentezi oluşturmada temel sorumluluk eğitimidir. Esasen ülkede görülen buhranın kaynağı eğitim ile kültür arasındaki kopukluğa dayanmaktadır. Bu nedenle eğitimi bir yönden çağdaş uygarlıkla, diğer yönden de ulusal kültürle uyumlu ve tutarlı hale getirmek gerekir. Gökalp’e göre eğitim bireylerin sosyalleşmesi sürecidir. Diğer bir deyişle, eğitim sosyal bir olgudur. Bu olguda toplumun eğitimi ile eğitimin toplum üzerindeki etkisi olmak üzere iki yönlü bir işlev söz konusudur. “Eğitim” ile “sosyal ve kültürel değişim” arası ilişki; bir yönden eğitimin değişen topluma göre şekillenmesi öte yandanda eğitimin toplumun şekillenmesi üzerindeki etkisi olmak üzere iki boyutlu bir özellik taşımaktadır. Çağdaş eğitim, çağdaş kültür gibi ulusun kendi yaşamının bir belirisidir. Eğitimi ulusal kültürün bir temsilcisi olarak bireyleri içinde yaşayacakları çevrenin kültürüne göre eğitmek durumundadır. Bu sosyolojik ve antropolojik yaklaşımda eğitimin kültürel içeriğe dayandırılması esas alınmaktadır. Gökalp’in sosyolojinin ve antropolojinin eğitime uygulanması girişimleri Türkiye’de eğitim sosyolojisinin gelişmesinde öncü girişimlerdir. Kendisi toplumdaki sosyolojik gözlem ve incelemeleri sonunda ülkede o zaman uygulanmakta olan üç yönlü eğitim arasında (normal halk, medrese, laik okul) bütünlük sağlamadan gerçek bir ulus oluşturmaya mümkün olamayacağı sonucuna varmıştır.

Bu gözlemleri ışığında ulusun yeni yaşamının, Türk kültürünün yeniden keşfedilmesi ve bu kültürel öze dayandırılmasıyla düzenlenebileceğine inanmaktadır. Ona göre eğitimin amacı bireylere milli kültürü benimsetmektir, bireyleri mensup oldukları ulusu temsil edebilecek kişilik sahibi yapmaktır. Milli kültür ise Türk halkının içinde yaşamaktadır. Halk içinde yaşayan bu özü arayıp bulmak işlemek okulda müsbet bilgi ile bütünlüştürmek, genç kuşakları bilgili, iyi vatandaş ve iyi insan olarak yetiştirmek eğitimin başta gelen amacıdır. Bunun için de çağdaş Türklerin eğitimi; Türkçülük, İslamcılık ve Çağdaşlık ilkelerine dayanmalıdır.

Gökalp, önceleri gerçekçi ve liberal bir yaklaşımla ele aldığı yenileştirmeyi, sonradan Atatürk'ün uyguladığı devrimsel bir yöntemle değil, fakat evrimsel bir yaklaşımla gerçekleştirmeyi düşünmekteydi. Bundan amaç halk kitlelerinin eğitiminde zorunlu değişiklikleri yapmaktı. Tüm yaşamını büyük bir özveriyle bu konuya vermiş olan Gökalp'e göre: halk kitlelerinin kültürel ve ekonomik düzeyini yükseltmedikçe Türk ulusunun gelişmesi olanaksızdır. Geliştirdiği felsefi, sosyolojik ve kültürel kavramlara dayalı olarak eğitimin temel amaçlarına ilişkin şu sonuçlara ulaşmıştır:

- Eğitim bir kültürleme ve kültürlenme süreci olduğundan ve kültür de ulusal bir nitelik taşıdığından *eğitim ulusal olmalıdır.*
- Türk çocuğunun temel eğitimi *Türk kültürüne uygun olmalıdır.*
- Türk eğitiminin temel amacı ulusal türde *idealistler geliştirme olmalıdır.*
- Özverili, yurdunu seven, bencil olmayan, ulusuna *önderlik* edebilecek *insanlar yetiştirmeye* özel bir özen gösterilmelidir.

Görüldüğü gibi Gökalp, düşündüğü değerler ve inançlarla donanık idealist bireyler yetiştirilmesini öngörmektedir. Ona göre, bu tür insanı yaratmak demek ulusu yaratmak demektir. Bunun anlamı ise aynı nitelikte bireysel kişilikler yaratmak demektir. Çünkü birey ancak kendi kültürünün gerçek bir temsilcisi olduğunda orijinal bir kişilik kazanabilir. Eğer bireyin anlamı kişilik ise ulusal eğitimin bireysel gelişimi oluşturmayaacağı savı yanlıştır. Eğitimin amacı kültürün rasyonel ve duygusal öğelerini özümlemiş ulusal tipteki insanı geliştirmektir. Böylece hem insanlar hemde ulus yaratılmış olur. Bu konuda Türk aydınının ana işlevi bu ideali dağıtmak ve karmaşık halk geleneklerinden oluşturmak ve yabancı kültürlerin etkisiyle kendi kabuğuna çekilmiş olan halkın manevi varlığını yeniden keşfetmektir. Bu aynı zamanda bir "Yaşayan Ulusal Gelenek" in yeniden yaratılması demek olan ve ulusun bilinçaltında var olan fikirlerinin uyanışı olarak tanımlanabilecek bir halk eğitiminin de amacıdır.

Bu nedenle Gökalp'çi eğitim anlayışında, aydınların eğitimi özel bir önem taşımaktadır ve eğitim reformlarında öncelik aydın yetiştiren okullara verilecek olursa toplum sağlam temeller üzerine oturabilir görüşü benimsenmektedir. Bu görüş, Türk folklorundaki "Tuba Ağacı" kavramına dayanmaktadır. Gökalp bu konuda Emrullah Efendi ile aynı görüştedir ve Üniversiteyi milli eğitimin kuruluşunda öncü olarak görmektedir. Ona göre milli eğitim üniversiteden başlayarak

öğretmen okulları orta ve ilk öğretime inecektir. Gökalp, eğitim kurumlarının ulusun gerçek ve mükemmel üyelerini yetiştirebilmelerinin ancak ulusun kalbinde yaşayan dini, ahlaki, hukuki, estetik v.b. değerlerin çocukların eğitiminde formel uygarlığın gelenekleriyle yer değiştirmesiyle mümkün olabileceğine inanmaktadır. Ve ona göre ancak bundan sonradır ki, okullar ulusal bir kriz ortamında eğitim görevini yerine getirebilirler.

Gökalp öngördüğü reformlara esas olmak üzere “kültür” ve “uygarlık” kavramları arası farklılığın belirginleşmesine yönelik analizini eğitimde “eğitim” ve “öğretim” kavramları üzerinde uygulamaktadır. Ona göre eğitim ve öğretim birbirlerinden farklı kavramlardır. Birincisi kültürle ikincisi de uygarlıkla ilgilidir, diğer bir deyişle birincisi “değer yargılarıyla” ikincisi ise “gerçek yargılarıyla” ilgilidir. Öğretim bireyi doğal bilimlerle donatıp, onun doğal çevresine uyumunu sağlar, eğitim ise kültürel ve ulusal bilgilerle donatarak sosyal çevresine uyumunu sağlar. Öğretimin amacı temel bilgi ve beceri kazandırmaktır. Ancak bunun yanında bireylerin zihninde çıkarıcı olmayan, ve özveriye ilişkin duyguları kültürleme anlamında bir eğitsel süreç de söz konusudur.

Gökalp'e göre eğitim değer yargılarının tümü demek olan kültürü özümleme işidir. Öğretim ise bireylere belirli teknikler ve gerçek yargıları konusunda ders vermektir. Bu nedenlerle de kültürü özümleme anlamında eğitim ulusal olmalı, çocuklara rasyonel bilimsel bilgi kazandırma anlamında da öğretim evrensel olmalıdır. Ulusal kültür dahilerin düşünceleri ve büyük insanların eylemleriyle şekillenir. Bu iki tür birey ulusal kültürü temsil eder ve aydınları oluşturur.

Gökalp; eğitimi “Bireyin ulusal kültüre göre Yetiştirilmesi” olarak tanımlarken, “Fransız Uygarlığı eğitimi”, ve “İslam Uygarlığı eğitimi” olarak ifade edilen mevcut eğitim sistemine karşı çıkmaktadır. Buna karşın o, “Kültür Eğitimi” olarak ulusal eğitimi önermektedir. Kültür oluşturma anlamında bir toplumda çağdaş eğitimin varlığı o toplumda çağdaş bir kültürün varlığı ile olasılık kazanabilir. Bunun dışında, çağdaş eğitimi dışardan ithal etmek mümkün değildir.

Öte yandan çağdaş öğretim tamamen farklı bir durum arz etmektedir. Çağdaş öğretim bir ulusun üyelerini çağdaş teknoloji alanında yetiştirmektir. Bu teknoloji zorunlu olarak ve orijinal durumda ülkede olmayabilir. Dışarda bulunabilir ve oradan alınabilir.

Sonuç olarak çağdaş kültür gibi çağdaş eğitim de bir toplumun varlığından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan çağdaş öğretim çağdaş, teknoloji gibi evrensel olan bir uygarlıktan adapte edilebilir. Bu nedenle eğitim tamamen ulusal olmalıdır. Toplum bu duruma eriştiğinde; yapısı ve türü ile çağdaş bir toplum olduğunda çağdaş bir karakter kazanır. Aksi halde, yani toplum çağdaş olmaktan uzak ise çocuklara ve gençlere çağdaş bir eğitim verme durumu söz konusu olamaz.

Çağdaş eğitimin, ulusal kültürü geliştirmekle gerçekleştirebileceğine inanan Gökalp, kültürel değerlerin ve eğitimin Avrupa'dan adapte edilmesine karşıdır. Kendisi eğitimciyi bu konuda ulusun temsilcisi ve çağdaşlaşmanın önderi olarak görmektedir. Ona göre, öğretim üyeleri ve öğretmenler hem eğitici, hem de öğreticidirler. Öğretim aynı zamanda hem eğitsel, hem de öğretsel işleve sahiptir. Bu iki boyutluluk ulusal bütünleşmeye ve çağdaş gelişmeye hizmet etmektedir. Eğitimi ulusallaştırma ve öğretimi çağdaşlaştırma eğitim alanında iki temel hedefdir. Öğretmenin misyonu, bu ilkeleri en iyi biçimde uygulamak ve sürekli olarak değişen uygar ortamda bu eğitim ideallerinin ileri düzeyde gelişme olanaklarını araştırmaktır.

Görüldüğü gibi Gökalp'in "ulusal eğitim" görüşü eğitimin sosyal ve kültürel boyutlarına, toplumun ve kültürün eğitim üzerindeki etkisine ilk defa geniş ve kapsamlı bir şekilde yer vermektedir. Kendi kültürel analizlerinde oluşturduğu görüş "Halk kültürüne doğru" ve "Çağdaş uygarlığa doğru" olmak üzere iki yönlü bir nitelik taşımaktadır. Uygarlığa erişmek için kültürü geliştirmek. Gelişme sağlamak için sağlam temellere dayanmak.

Gökalp halkı ve ulusu kültürel, siyasal ve ekonomik bir birlik olarak görmekle Türkiye'yi bir ulus, ulusal bir devlet ve bir demokrasi olarak benimseyen bir görüşün gelişmesine yol açmıştır. Türkiye'yi dini bir topluluktan farklı bir toplum olarak ele almakla Türklerde laiklik, kültür ve uygarlık görüşlerinin oluşmasına öncülük etmiştir. Türk kültürünün temelde batı uygarlığı ile uyum olasılığını vurgulamak suretiyle dinamik bir politikanın oluşumuna zemin hazırlamış oldu.

Fikirlerinin bu somut etkileri yanında Gökalp, sistematik bir eğitim kuramı oluşturmuştur. Kendisi batılı fikirlerin, uygulamaların ve süreçlerin kendi ülkesinde en iyi biçimde nasıl uygulanabileceğini görme yeteneğine sahip büyük bir düşünürdür. Gökalp, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel eğilimlerini en iyi biçimde formüle eden en

önde gelen aydın olarak Türk düşün yaşamında hak ettiği yeri almıştır. Batılılaşma, demokrasi, siyasal ve ekonomik ulusal bağımsızlık ve laiklik onun oluşturduğu temel ilkelerdir. Türkiye Cumhuriyeti, milli eğitiminin temel karakteri düşünsel olarak onun çizdiği ana çerçeveyi yansıtmaktadır.

ESERLERİ

Ziya Gökalp'in yazılarının büyük bir kısmı gazete ve dergilerde yayımlanan makale ve şiirlerden oluşmaktadır. Bunların bir çoğu sonradan kitap halinde basılmıştır. Yazıları, edebiyat, folklor, tarih, sosyoloji, eğitim ve kültür konularıyla ilgilidir. Birçok kurum ve kuruluş tarafından orijinal yazıları derlenip toparlanmıştır. Orijinal olarak Arap Alfabesiyle yayınlanmıştır. Kendisi hakkında yerli ve yabancı literatürde zengin bir yayın vardır.

1985 Şubat tarihiyle, Milli Kütüphanede kart kataloğunda adı altında "60" eser mevcuttur. Aynı kitaplıkta "Şahıs bibliyografyaları" başlığı altında; Cavit Orhan Tütengil'in 1945, 1949 ve 1954 tarihlerinde yayınlanan "3". Sami N. Özerdim'in hakkında yazılmış Türkçe kitaplarla ilgili 1979 basımı "1" ve İsmet Binark ile Nejat Sefercioğlu'nun birlikte hazırladıkları 1971 tarihli yayın olmak üzere beş eser bulunmaktadır. Ayrıca kendisi; Türk Ansiklopedisi Cilt XVII, Fasikül 136. Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi Sayfa 152 gibi birçok ansiklopedik yayında yer almaktadır.

Bu yayınlardan anlaşıldığına göre; Ziya Gökalp'in kendisine ait "450" civarında yayınlanmış yazısı vardır. Bunların "46"sı ayrı baskı, "292" si dergi makalesi, "86"sı gazete makalesi, "9"u ölümünden sonra yayınlanan yazı ve "6"sı ölümünden sonra yayınlanan şiirdir. Hakkında yazılan ve yayınlanan yazılar ise "800" civarındadır. Bunların "59"u hakkında yazılmış eser; "9"u kendisinden söz eden Türkçe eser; "603"ü hakkında gazete ve dergilerde yayınlanmış yazı; "29"u yabancı ülkelerde hakkında yayınlanmış makaledir. Burada kendisinin eğitimle doğrudan ilgili olan yazılarıyla, kendisi hakkında yayınlanan eserleri tanıtıcı mahiyetteki biyografiler, bibliyografya ve kronoloji gibi yayınlardan seçilmiş bir kaçına yer verilmektedir.

Eğitimle İlgili Eserleri. Ziya Gökalp'in ahlak, kişilik, aile ve benzeri gibi eğitimle ilgili konularda çok sayıda yazısı mevcuttur. Ancak doğrudan doğruya eğitimle ilgili olarak yayınlanmış onaltı yazısı vardır. Bunlar İslam eğitimi, milli eğitim, eğitim sorunu, okullarda

ödül ve ceza, eğitim ve kültür konuları ile ilgili yazılardır. Bu yazılar, İslam Mecmuası, Muallim Mecmuası, ve Yeni Mecmua'da yayınlanmış makalelerdir.

“İslam Terbiyesinin Mahiyeti” *İslam Mecmuası*. Cilt 1 Sayı 1.30 Ocak, 1913 İstanbul s. 14-16.

“Terbiye ve Milliyet: Milli Terbiye 1”. *Muallim Mecmuası* Birinci Cilt, Sayı: 1. 15 Temmuz 1916 ss.3-9.

“Terbiye ve Milliyet Milli Terbiye 2.” *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 2. 15 Ağustos 1916. ss. 33-39.

“Terbiye ve Milliyet Milli Terbiye 3”. Terbiyenin Gayesi nedir? Fert mi yoksa Millet mi?” *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 3, 15 Eylül 1916 ss. 65-71.

“Milliyet ve Terbiye: Milli Terbiye 4”. *Muallim Mecmuası*, Birinci Cilt, Sayı: 4, 15 Teşrinvevvel (Ekim) 1916. ss. 97-102.

“Terbiye Münakaşaları: Milli Terbiye 5”. *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 7, 15 Ocak 1916, ss. 193-202.

“Terbiye Münakaşaları: Milli Terbiye 6”. *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 8, 1 Mart 1917. ss. 225-231.

“Terbiye Münakaşaları: Milli Terbiye 7”. *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 9, 1 Nisan 1917, ss. 264-72.

“Maarif Mes’alesi” *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 11, 1 Haziran 1917, ss. 322-7.

“Maarif Mes’alesi” *Muallim Mecmuası*. Birinci Cilt, Sayı: 12, 1 Temmuz 1917, ss. 353-9.

“Terbiye Meselesi: Mekteplerde Mükafat ve Mücazat” *Yeni Mecmua*, İkinci Cilt, Sayı: 32, 14 Şubat 1918, ss. 113-4.

“Mükafat ve Mücazat Meselesine Dair Bir Kaç Söz” *Yeni Mecmua*, İkinci Cilt, Sayı: 34, 7 Mart 1918, ss. 143-4.

“Mükafat ve Mücazat Meselesine Dair Yine Bir Kaç Söz”. *Yeni Mecmua*. İkinci Cilt, Sayı: 36, 21 Mart 1918. ss. 183-185.

“Mükafat ve Mücazat Meselesine Dair Birkaç Söz Daha” *Yeni Mecmua*, İkinci Cilt, Sayı: 38, 4 Nisan 1918, ss. 222-5.

“Müntezir ve Müteazzi Müeyyideler” *Yeni Mecmua*. İkinci Cilt, Sayı: 42, 2 Mayıs 1918, ss. 307-8.

"Maarif ve Hars" Yeni Mecmua. İkinci Cilt, Sayı: 52, 13 Temmuz 1918, ss. 502-503.

Millî Terbiye ve Maarif Meselesi. Ankara: 1964. Ankara Basım ve Ciltevi 137+13 S-8* "Diyarbakır" Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları 13". Gökalp Takvimi 1. Dizi 4.

HAKKINDA YAZILAN ESERLER

Binark, İsmet ve Nejat Sefercioğlu. *Doğumunun 95. Yıldönümü Münasebetiyle ZİYA GÖKALP BİBLİYOGRAFYASI-Kitap-Makale*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 38, Seri: X- Sayı: A-İ Ankara 1971.

Heyd, Uriel. *Foundations of Turkish Nationalism*. The life and Teachings of Ziya Gökalp. -London: Luzac and Comp, and the Horwill Press. ltd. 1950.

Nirun, Nihat. *Sistematiik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*. Kültür bakanlığı Yayınları: 459. Ziya Gökalp Dizisi: 19 İstanbul: Murat Matbaacılık Koll. Şti. Haziran, 1981.

Özerdim, Sami N. *ZİYA GÖKALP Hakkında Yazılmış Olan Türkçe Kitaplar*. "Sosyoloji Konferansları". Kitaptan Ayrı Basım. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Tanyu, Hikmet. *Ziya Gökalp'in Kronolojisi*. Kültür Bakanlığı Yayınları: 371, Ziya Gökalp Dizisi: 11. -Ankara: Ongun Kardeşler Matbaacılık Sanayi Kasım, 1981.

Tütengil, Cavit Orhan. *ZİYA GÖKALP Bibliyografyası*. - Ölümünün 20. Yıldönümü Münasebeti ile- İŞ- Türkiye Felsefesi, Harsi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi Kitapları, Seri-A-, Sayı 17, İstanbul Milli Mecmuası Basımevi 1945.

———. *ZİYA GÖKALP Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Nesriyatından; No: 13, İstanbul Dersoy Matbaası, 1949.

———. *ZİYA GÖKALP'in Diyarbekir Gazetelerindeki İlk Yazıları*. Türkiye Mecmuası Cilt XI'den ayrı basım. İstanbul. Osman Yalçın Matbaası 1954.